

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚ ҚҰРАМЫ-ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН САРАЛАУДЫҢ НЕГІЗІ

Искакова Ж.А., Нуртаза А.Б.
Қарағанды қ., ҚР

Андатпа: Қазіргі уақытта дүние жүзі бесінші Ақпараттық революцияны басынан кешіріп отыр, себебі ақпаратты алу, тарату өте жылдам қарқынмен қимылдауда. Техниканың, байланыс пен коммуникацияның дамуы вертуалдық әлемді дамытты. Компьютердің көптігі, ақпараттық технологиялардың дамуы, ғылыми зерттеулерің, бизнестің дамуына, білім мен әлеуметтік қоғамның жақсаруына әкеліп соқты.

Қазақстан Республикасы заң шығару қызметі бойынша баптарды саралап бергенімен, сол баптар бойынша қылмыстарды ашу, тергеу, алдын алу шараларын жүзеге асыру және оларды жетілдіру қажеттілігінің туындауы өзекті мәселелердің қатарына қосылды

Түйін сөздер: Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге, компьютерлік бұзақы, электрондық жеткізгіш.

Шет мемлекеттердің заңнамасы формалды қылмыс құрамын қамтитын компьютерлік қылмыстар санатына жататын әрекеттерді криминализациялау жолымен таңдаған, яғни, қылмыскердің қылмыстық ниеті қандай болғанына және қоғамға қауіпті салдарының келтірілгеніне қарамастан, қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Германияның Қылмыстық кодексіне сәйкес, электронды немесе магнитті тәсілмен сақталатын не берілетін мәліметтерді заңсыз алу үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Ал мәліметтерді қасақана жойған, бекіткен, жарамсыз еткен немесе өзгерткен тұлғаларға қатысты да жеке жауапкершілік көзделген [1.].

Франция Қылмыстық кодексінде ақпаратты автоматты өңдеу жүйесіне заңсыз кіру үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген және егер жоғарыда берілген әрекеттер салдарынан жүйедегі мәліметтердің жоюлуына не өзгеруіне немесе бұл жүйенің жұмыс істеуі нашарлауына әкеп соққан жағдайда қатаңырақ жауапкершілік қарастырылған [2.].

Голландияның Қылмыстық кодексінде компьютерлік құрылғыға қасақана заңсыз кірумен қатар (138 а 1-б.), мәліметтердің көшірілуіне әкеп соққан компьютерге заңсыз кіру де қылмыспен қудаланады (138 а 2-б.) [3.].

ТМД елдерінің Қылмыстық кодекстері жобаларының бірі екі дербес құрамды қарастырған: бірінші конфиденциалды ақпаратты бөтен тұтынушымен танысуына әкеп соққан автоматтандырылған компьютерлік жүйеге заңсыз кіру немесе осы қорғаныстың бағдарламалық құралдарын бұзумен не желіге қосылуымен ұштасқан; екіншісі - компьютерлік ақпаратты өз еркімен модификациялау, бұлдіру, жою. Қолданыстағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 205–209-б. ақпараттың конфиденциалдығын және оның тұтастығын бірге қорғайды.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 205-бабы құрылымында пайда болған мәселелер мен түсініксіздіктерді шешу, біздің көзқарасымыз бойынша, келесідей шешуге болады. Электронды тасымалдағыштағы ақпараттың түсінігіне толық заңнамалық анықтама беру (не болмаса, Қазақстан Республикасы Жоғарғы сот Пленумы қаулысында берілген дефиницияны тәжірибелік қажеттілігі үшін түсіндірме беру). Бұл ретте Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекс 205-бабы ақпаратқа анықтама беретін ескертуді енгізу тиімді болып табылады.

Осыған орай, бізбен беріліп отырған тұжырымдарды ескере келе, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 205-бабын, «Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу» ескертумен толықтыруды ұсынып, ескертуді келесі мазмұнда беру қажет деп ұйғардық:

«Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе ақпараттық-коммуникациялық желіге меншік иесінің рұқсатынсыз қол жеткізу». Электрондық жеткізгіштегі заңмен қорғалатын ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соққан қасақана құқыққа сыйымсыз қол жеткізу, Ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның аса маңызды объектілеріне қатысты жасалған дәл сол іс-әрекет. Ақпарат ретінде машиналық оқу түрінде ұсынылған, машиналық тасымалдағышта орналасқан, оны пайдалану мен басқару тәртібін орнатқан меншік иесі бар ақпарат деп түсіну қажет.

Өзекті мәселелердің бірі болып, біздің ойымызша, қолданыстағы Қылмыстық кодексіне ақпаратқа қол жеткізудің формалды қылмыс құрамын қамтитын норманың жоқ болуы табылады. Яғни, қылмыстық нормаға заңмен қорғалатын компьютерлік ақпаратқа, яғни машиналық сақтағыштағы, электронды есептеуіш техникасындағы, есептеуіш техникалардың жүйесіндегі немесе олардың желісіндегі ақпаратқа, заңсыз қол жеткізгені үшін қылмыстық жауаптылық көзделетін бапты енгізу.

Себебі жаңа мазмұндағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 205-бабын алып қарайтын болсақ: ...машина жеткізгіште сақталған заңмен қорғалатын ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе ақпараттық-коммуникациялық желіге азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соққан қасақана заңсыз қол жеткізу... деп материалды қылмыс құрамы ретінде беріліп отыр. Бұл тек осы бап қана емес, 7-тараудағы барлық баптарында да материалды қылмыс құрамы орын алып отыр[4.].

Біздің пайымдауымызша, аталмыш қылмыстық құқық бұзушылық материалды қылмыс құрамынан бөлек формалды құрамға да ие болуы қажет деп есептейміз.

В.А.Мещеряковтың пікірінше, компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстардың ішінде кеңінен тараған түрі ол «компьютерлік бұзақылық» болып табылады [5.]. Біз В.А.Мещеряковтың пікірімен толығымен келісеміз. Осындай «компьютерлік бұзақылықтың» мақсаты болып кез келген адамның, әсіресе жастардың бағдарламалық өнімдерді жасай алатындығын, компьютердің тілін жетік меңгергенін, өзінің компьютер саласындағы кәсібилігін дәлелдеу табылады. Алғашқы кезде бұзақылық ниетпен қылмыстық ойын жүзеге асыру мақсатында заңмен қорғалатын ақпаратқа қол жеткізіп көрген адам, ертең өзінің жинаған тәжірибесі нәтижесінде, жоғарыда көрсетілгендей, азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соғуы әбден мүмкін.

Жоғарыда көрсетіп кеткендей, «компьютерлік бұзақы» материалдық шығын келтірмей-ақ, өзгелердің құқықтары мен мүдделерін бұзбай-ақ өзінің білімімен мақтануы - екіншілерге тағам болуы ықтимал екенін естен шығармау қажет.

Сондықтан тәжірибе Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 205-бабы (бұрынғы 227-б.) құрамын материалдыдан формалдыға өзгертуді талап етеді, яғни компьютерлік ақпаратқа заңсыз кіруді бекіту, модификациялау және тағы да басқа түріндегі қоғамдық қауіпті салдардың пайда болуынсыз қылмыс деп саналуы. Бұл жерде киберқылмыстылықпен күрес туралы Еуропалық Конвенцияның тұжырымдамаларына

жүгініп, ақпаратқа заңсыз әсер ету — қасақана жою, бекіту, модификациялау, ақпаратты көшіру ЭЕМ жұмысын, ЭЕМ жүйесін не оның желісін бұзу, сонымен бірге оның сапасын қандайда бір төмендету үшін жауапкершілікті жеке құрамда қарастыруға болады.

Бізбен беріліп отырған 205-бабы қосымша бөлікпен толықтыру ұсынымызда ақпарат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтың формалды құрамына ие болып, орын алған құқықбұзушылықтарды анықтауға, тергеуге және қылмыстық заңнаманың қолданылуына себепкер бола алады деп ойлаймыз.

Жоғарыда бізбен берілген ұсыныстар заңнама тұрғысынан жүзеге асырылған жағдайда ақпараттық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтың тиімді алдын алу шараларының біріне айналуына септігін тигізеді деген зор үміт артамыз.

Келесі айта кететін маңызды фактор болып, ақпараттық қауіпсіздікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыс санатына өзгерту табылады. Қолданыстағы Қылмыстық кодекстің 205-бабының 1,2 тармақшаларының санкциясындағы жазалардың тізбегінде бас бостандығынан айыру жазасы жоқ. Электрондық жеткізгіштегі заңмен қорғалатын ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соққан қасақана құқыққа сыйымсыз қол жеткізу және Ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның аса маңызды объектілеріне қатысты жасалған дәл сол іс-әрекеттер үшін тағайындалатын жазалардың тізбегінде, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, үш жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жүз қырық сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не жетпіс бес тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не үш жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не тоқсан тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады деп берілген. Енді осындай жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарға бас бостандығынан айыру жазасын қосқан дұрыс болады деп ойлаймыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. А.В.Серебренникова. — М.: Зерцало, — 208 с.
2. Уголовный кодекс Франции / Под науч. ред. Л.В.Головки. — СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2002. — 650 с.
3. Уголовный кодекс Голландии / Под науч. ред. Б.В.Волженкина. — СПб.: Юрид. центр «Пресс», — 510 с.
4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі қылмыстық Кодексі № 226-V . (03.07.2017 жылдың мезгіліндегі жәй-күйіне сәйкес толықтырулары және өзгерістерімен қоса). «Заңгер» анықтамалық құқықтық жүйесі, 2018
5. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и тактики расследования: дис. .д-ра юрид. наук. — Воронеж, 2002.